

DRIE WIJZEN VAN REGEREN VAN DE HABS- BURGERS IN DE OOSTENRIJKSE NEDERLANDEN *

door

P. LENDERS (Ufsia)

De bestuursmethoden van de Oostenrijkse Habsburgers in de Zuidelijke Nederlanden bleven in de 18e eeuw niet steeds dezelfde. Wanneer men ze onder het dubbele aspect beziet van de zorg om het centrale bestuur en van de betrekkingen tussen regering en ondergeschikte overheidsinstanties, kan men drie verschillende aanpakken of gedragswijzen onderscheiden.

De eerste periode was er een van zoeken en experimenteren. Zij duurde ongeveer 20 jaar, van 1715 tot 1735. Het doel van Wenen was op dat ogenblik de regeringsvormen van het absolutisme van goddelijk recht in te voeren. Habsburg hield rekening met het verzet en paste zich uiteindelijk aan.

De tweede was er een van een meer participatieve gezagsuitoefening. Zo de Habsburgse monarchie de leiding van de regering bleef in handen houden, gebeurde de gezagsuitoefening volgens oude Nederlandse rechtsregels. Over de subalterne besturen werd stilaan een striktere controle en een grotere leiding opgebouwd. Er werd voorzichtig geïnnoveerd. Deze aanpak gaf de beide partijen, bestuurders en bestuurden, voldoening en duurde ongeveer een halve eeuw, van 1735 tot 1785.

De derde periode was er een van koud rationalisme in bestuur en gerecht, dat *tabula rasa* maakte met het verleden. Het werd niet aanvaard en leidde tot de onttronning van de Habsburgse keizer Jozef II als vorst der Nederlanden in 1789.

1. TWINTIG JAAR AARZELING (1715-1735)

Wanneer de Oostenrijkse Habsburgers in 1715-1716 de feitelijke leiding van de Nederlanden overnamen, stonden zij voor een grote aarzeling. Deze had twee voorname redenen.

Zij kenden deze ver-afgelegen gebieden te weinig. Nochtans was een groot deel van het land al tien jaar in naam van aartshertog Karel bestuurd door de Anglo-Bataafse Conferentie. Dit was echter volledig zonder de medewerking van Karel geweest, die aanvankelijk als Karel III van Spanje, daarna als keizer Karel VI van Duitsland vermeld werd.

Het personeel dat na 1715 ter plaatse gestuurd werd, kwam daarbij ofwel nooit naar Brussel, zoals landvoogd Eugeen van Savoye, ofwel kwam

* Toespraak op 10 december 1987 gehouden in het Paleis der Academiën te Brussel tijdens de plechtige openingszitting van het Belgisch-Oostenrijks Historisch Colloquium (10-12 december 1987).

het wegens wanbeheer in opspraak, zoals de gevolmachtigde minister, de markies de Prié. Anderzijds verdedigden de Nederlandse raadsheren als graaf Wijnants en Cuvelier, die naar Wenen geroepen werden, centraliserende standpunten, die de vorst vleiden, maar niet representatief waren voor de gangbare mening in hun land.

Op de tweede plaats was de overname erg moeilijk geweest en hadden de Nederlanden in de vijftien jaar vóór de overname de meest tegenstrijdige regeringsregimes gekend.

Op het einde van de zeventiende eeuw was het bestuur der Nederlanden erg ontreederd. Men kende nog de leiding van de drie collaterale raden, die keizer Karel V in 1530 ingesteld had. De eerste, de Raad van State, bestond uit leden van de hoge adel. Zijn werking was weinig efficiënt. De tweede, de Geheime Raad, zorgde vooral voor de wetgeving en de derde, de Raad voor Financiën, beheerde de vorstelijke domeinen en had de zorg voor de financiële en economische politiek. Twee Rekenkamers, die van Brabant en die van Vlaanderen, controleerden de financiële verrichtingen van alle vorstelijke ambtenaren. Deze hoge administratie kende een overgroot aantal personeelsleden. Dit vergemakkelijkte nochtans het werk niet. Absenteïsme, onderlinge ruzies, belangstelling voor lucratieve nevenopdrachten, slecht financieel beheer en immobilisme gaven aan de regering weinig efficiëntie. Tot in de jaren tachtig hadden geld- en zilverzendingen uit Spanje — de *Messadas* — de deficits aangezuiverd. Daarna moest men een beroep doen op kunst- en vliegwerk en weinig orthodoxe lapmiddelen om te overleven. Daarbij was de controle op de ondergeschikte besturen uiterst beperkt geworden, zo niet onbestaande.

Tijdens het Anjoubewind (1700-1706) organiseerde graaf de Bergeyck een bestuurshervorming, die in belangrijke mate door de Franse bezetter geïnspireerd was en op diens maat gesneden. Professor R. de Schryver noemde deze hervorming een „staatsgreep”. In 1702 werden de drie collaterale raden afgeschaft en vervangen door een enige Koninklijke Raad onder het voorzitterschap van de landvoogd. De twee rekenkamers werden tot één versmolten. Aan de provinciegouverneurs werd een groot deel van hun gezag ontnomen en aan gewestelijke intendanten een opdracht van politie en finances gegeven. Hun opdracht moesten zij met behulp van *subdélégués* uitvoeren. Aan de nationale procureur generaal werd een zetel gegeven in alle provinciale en stedelijke bestuurscolleges.

Na de slag bij Ramillies en de verovering van het Noordelijke gedeelte van de Nederlanden door de bondgenoten werden alle Franse instellingen afgeschaft, ofschoon zij efficiënt gebleken waren. In hun plaats werd een Raad van State opgericht, waarin naast edelen ook juristen zetelden, en mocht de Raad van Financiën opnieuw zijn taak ter harte nemen. De Rekenkamer werd weer opgesplitst in een Brabantse en een Vlaamse kamer. Het hele bestuur werd gecontroleerd door de Anglo-Bataafse Conferentie, waarin alleen Hollanders en Britten zetelden. In feite kende het land negen jaren stuurloosheid: de twee bezettende machten deden hun best de financiële sanering, door Bergeyck ondernomen, weer te laten verloren gaan. Zij wisten dat zij geen soevereiniteitsmacht zouden krijgen in de Nederlanden en wilden het de Habsburgers na de overname niet te ge-

makkelijk maken. Zij verlangden alleen zoveel geld mogelijk uit het land te puren.

Inzake binnenlandse politiek wist men dus te Wenen in 1715-1716 niet goed welke koers te varen. De Nederlanden waren door een halve eeuw oorlogen en bezettingen geruïneerd en door het Barrièretraktaat in een inferieure positie geplaatst op militair, economisch en financieel gebied. De internationale positie van het land was daarbij erg dubieus. Professor Van Kalken schreef weleer dat in 1715 België een vazalstaat werd van Holland. „*La Belgique devint la vassale des Provinces Unies*”. Protestschrijven kon daar niets aan veranderen, ook niet het geleerde memorandum van burggraaf K.F. Patijn, *Mare liberum*, twintig jaar later. In november 1733 beslisten de drie belangrijkste Westerse mogendheden de Nederlanden neutraal te verklaren bij de Poolse Successie-oorlog. De keizer kon alleen de beslissing acteren. Men herinnerde eraan dat de Nederlanden „een veroverd gebied waren, alleen aan de bescherming van de keizer toevertrouwd”. Ook in de Zevenjarige Oorlog zou deze neutraliteit in acht genomen worden. Zij bevestigde de eigen individualiteit van het gebied, dat geen annex van de Habsburgse monarchie was en slechts via de persoon van de vorst met de erflanden verbonden.

Inzake binnenlandse politiek duurde de aarzeling geruime tijd: zou men de hervormings- en saneringspolitiek van Bergeyck hernemen of alles in de oude sleur laten, zoals de Spaanse administratie en de Anglo-Bataafse Conferentie gedaan hadden? Het Franse voorbeeld en het absolutisme van goddelijk recht trokken erg aan. De Hoge Raad der Nederlanden (*Conseil suprême des Pays-Bas*), die men te Wenen eerst had opgericht, opteerde voor het Franse systeem. De tussenkomst van de Belgische graaf Wijnants was daar niet vreemd aan. Naast de glans van Frankrijk en van de Versailles-administratie pleitte daarvoor de aanpak van de Habsburg-administratie in veroverde gebieden van Midden-Europa en de passiviteit van de Belgische bevolking na 50 jaar oorlog. Voor het centraal bestuur werd in 1718 een enkele Raad van State opgericht. Leden van de hoge adel en juristen zouden er elkaar ontmoeten. Hun rendement bleek al vlug erg laag te liggen. Gevolmachtigd minister de Prié was zelf tegen de formule. Hij liet de Raad van Financiën in stilte verder bestaan en vroeg om de wederoprichting van de drie collaterale raden. Voor het bestuur van de provincie werden intendanten en *subdélégués* voorzien. De minister liet echter niemand in die functie benoemen.

Men gaf te Wenen node toe. In 1725 werden de drie collaterale raden opnieuw opgericht. Maria Elisabeth, de nieuwe landvoogdes, trachtte ze naar haar hand te zetten. Zij kon moeilijk haar gezag delen met de pretentieuze en kibbelende leden van de hoge adel in de Raad van State. Zij riep hem na korte tijd niet meer samen. Over de beide andere raden bleef zij meester; die bleven bestaan.

Samen met de wederinrichting van de drie collaterale raden had de keizer de Franse provinciale bestuursvorm bevestigd en zes plaatsen van intendant naast acht plaatsen van *subdélégué* open verklaard. Wegens het protest van de Staten en het stil verzet van de Brusselse regeringsinstanties werden zij nooit bevestigd. Een regeringsjunta had zich unaniem

tegen die bestuursvorm verzet. De overkomst van graaf Wijnants uit Wenen kon de zaak niet redden.

In 1734 probeerde de keizer opnieuw de Franse bestuursmethodes in de provincies door te voeren. Ook dat werd afgewezen. Te Wenen vond men dat de keizer zijn Nederlandse regering tot gehoorzaamheid moest dwingen. Hij deed het niet. Graaf Friedrich von Harrach, de nieuwe gevolmachtigde minister en titelvoerende hofmeester, had hem gevraagd een experiment te mogen ondernemen met een andere formule.

Harrach was dan sinds twee jaar te Brussel. Hij had er de toestand zorgvuldig bestudeerd: de grote financiële onmacht, die tot een maandenlange uitstel van betalingen van wedden leidde, het erg onbekwame regeringspersoneel, het algemeen verzet tegen de methodes van het Franse absolutisme. Hij stelde een urgentieprogramma op: „*Expédients pour le redressement des Pays Bas*”. Nu was het de beurt aan de Weense Hoge Raad der Nederlanden om te gaan dwarsliggen. Toch mocht Harrach de meeste van zijn 24 programmapunten uitvoeren. Alleen moest hij ermee wachten tot het einde van de Poolse Successie-oorlog. Voor het toezicht op de lagere besturen mocht hij reeds bij wijze van experiment de door hem voorgestelde methode uittesten.

Wat waren die opvattingen van Harrach inzake toezicht op de ondergeschikte besturen? Hij vond dat men door het opruimen en verlevendigen van een oude instelling dezelfde resultaten kon bereiken als met de gehate intendanten. In plaats van deze permanente ambtenaren moest men voorbijgaande regeringscommissarissen (*des commissaires passagers*) naar de besturen zenden met een eenmalige opdracht. Die konden in het spoor treden van de commissarissen voor de auditie van de rekeningen, die door de Bourgondiërs vanaf de vijftiende eeuw voor de controle van de boekhouding naar Staten en steden uitgezonden werden. Hun optreden was in de achttiende eeuw tot een formaliteit vervallen; men moest het alleen maar echt maken. De test-zending betrof de stad Gent. Zij gaf aanleiding tot een uitgebreid verslag en de uitvaardiging van een lange hervormingsordonnantie. De proef kon de keizer overtuigen: hij verordende dat men voortaan commissarissen ter auditie naar stad en land zou sturen. Hierbij moest de Gentse *testcase* model staan.

Andere maatregelen vulden deze nieuwe politiek aan. Het personeel van de Raad van Financiën en van de Rekenkamers werd uitgezuiverd: 15 hoge personeelsleden werden wegens incompetentie ontslagen. Dit was een zet tegen Maria-Elisabeth, die ze uit favoritisme benoemd had. Voortaan werden raadsheren en secretarissen alleen nog op grond van bekwaamheid aangesteld. Verder werden de twee Rekenkamers definitief gefusioneerd en een aantal nutteloze instellingen afgeschaft. Het verpanden van de posterijen, van de vorstelijke domeinen in Brabant en het belangrijke douanekantoor bij Antwerpen bracht vanwege de Staten van Brabant een lening van 14 miljoen gulden mee. De overige Staten schonken of leenden de vorst zes miljoen. Harrach kon daarbij een moeilijke conversie van de staatsschuld doorvoeren en de intrestvoet van 6% of 5% op 3% brengen.

Zo kwam er een einde aan een twintigjarige periode van aarzelingen.

Zij maakte de oprichting en de afschaffing mee van de Oostendse Compagnie, het verpachten van de douanerechten in 1718 en het innen in eigen beheer vanaf 1734, het wel oprichten te Wenen en weigeren te Brussel van een staatsbank, het afsluiten van een voor de Nederlanden belangrijke overeenkomst met Spanje en het verbreken van dit verdrag, het lange aarzelen om de zeemogendheden tot het afsluiten van het beloofde handelsverdrag te dwingen enz. De hoogste ambtenaren te Wenen zagen dit wel in, maar durfden zich maar uitspreken na de dood van de keizer. Zo schreef Sylva Tarouca, voorzitter van de Hoge Raad der Nederlanden te Wenen, over de regering van Karel VI: „*un règne de près de trente ans de lenteurs, irrésolutions et récriminations... C'est à présent que nous commençons à nous réveiller... Il faut ranimer le vin trop vieux par le mélange d'un plus nouveau*".

Na twintig jaar tasten en zoeken had men kennis van zaken en inzichten en eigen overtuigingen opgedaan. Tevens had men een aanvaardbare bestuursvorm gevonden. Zij voldeed de beide partijen: vorst en onderdanen. De oplossing was niet uit Wenen gekomen, maar te Brussel uitgedokterd. Aan de misbruiken uit de Spaanse tijd en de financiële malaise werd een eind gesteld.

2. VERFIJNING VAN HET BESTUURLIJK INSTRUMENTARIUM (1735-1785)

De regeringsvorm, door Harrach gerealiseerd en doorgevoerd, zou een halve eeuw blijven bestaan. Hij had een instrumentarium geschapen, dat onverminderd benut werd. Het kon alleen maar verfijnd worden.

Wel was er nog even een absolutistische oprisping na de Vrede van Aken. Zij hield verband met de hervormingen, door Haugwitz in de Weense regering en in het bestuur der erflanden doorgevoerd. De nieuwe gevolmachtigde minister te Brussel, Antoniotto di Botta Adorno, zou een ogenblik proberen ze in de Nederlanden door te voeren. Te Brussel moest uit de fusie van Geheime Raad en Financieraad een enige regeringsraad gevormd worden. Deze raad zou als Nederlands *gubernium* onder het Weense *Directorium in publicis et cameralibus* ressorteren. Verder zou het land opgedeeld worden in zes provincies, die elk onder het gezag van een vorstelijk commissaris en twee ondergeschikte personeelsleden zouden komen. Aan deze commissaris werd niet alleen macht gegeven over politie en financiën, maar ook over justitie. Patrick de Neny, die te Wenen in de Hoge Raad der Nederlanden zetelde, bestreed het voorstel uit alle macht. In december 1751 veegde een eensgezinde cabinetsjunta het te Brussel van de kaart tot verbazing van Botta Adorno.

Kaunitz kwam later op de zaak terug. Hij stelde Maria-Theresia voor, meer Duitsers in de collaterale raden te benoemen. Zo kon men — stilaan en ongemerkt — de mentaliteit van de regering veranderen. De keizerin wilde daar echter niet van weten: zo'n parachuteren van vreemdelingen zou in de Nederlanden niet aanvaard worden. Zij had al last genoeg met de waardevolle Fransman Benoit-Marie Dupuy.

Wat de kanselier niet kon bereiken in de Brusselse kaders, probeerde

hij dan in de Weense bureaucratie te realiseren. Hij richtte zijn aanvallen op de Hoge Raad der Nederlanden : die vormde een grote hinderpaal voor elke op de Habsburgse monarchie gerichte politiek. Langs die instelling triomfeerde de Belgische „*esprit national*” tot in Wenen. Een sterkere centralisatie moest de Nederlanden meer in de lijn doen lopen.

In 1757 werd dan de Hoge Raad der Nederlanden afgeschaft. De *Haus-, Hof- und Staatskanzlei* werd onder de leiding van Kaunitz belast met het opvolgen van het gebeuren in de Nederlanden en het voorbereiden van richtlijnen en benoemingen. De Nederlanden zouden alleen nog mogen fungeren als een pion van de Habsburgse *Hausmacht*. De zachte, principiële tegenstand van een aantal hoge ambtenaren, vooral van de voorzitter van de Geheime Raad Patrick de Neny, zou deze optiek afremmen tot aan de regering van Jozef II. P.F. de Neny had het voordeel bijzonder briljant en dus onmisbaar te zijn. Alle maatregelen toetste hij aan de grondwettelijke principes en hij verdedigde in de buitenlandse politiek de eigen Nederlandse belangen. De eerste zin van zijn *Mémoires* klinkt nu nog als een principiële verklaring. Men verweet hem zijn *préjugés nationaux*, maar kon hem toch niet missen.

Na het afwimpelen van het centralisatieplan van Botta Adorno viel men te Brussel terug op een memorandum, dat Neny tijdens de Oostenrijkse Successie-oorlog te Aken voor de regering in ballingschap had opgesteld. Met betrekking tot de twee problemen die ons interesseren zag hij de goede werking der collaterale raden als voornaamste middel voor een efficiënte machtsuitoefening en de uitzending van passante regerings-commissarissen met auditie-opdrachten in stad en land als de meest geëigende manier voor de beïnvloeding van de ondergeschikte besturen.

Het plan bleek succesvol. Het personeel van de Brusselse regering was bijzonder onderlegd en werkzaam. De periode 1750-1785 staat in de Belgische geschiedenis bekend als de gouden tijd van de bureaucratie. De nood aan gespecialiseerde hulp zou leiden tot de oprichting van hulpinstellingen, *jointes* of junta's geheten. Zij konden tijdelijke commissies zijn of blijvende organismen vormen. Zo was er het belangrijke Bureau voor het Beheer van de in- en uitvoerrechten (*Bureau de régie des droits d'entrée et de sortie*). Het was belast met het opstellen van richtlijnen voor de economische politiek en met de dienst van de statistiek. Daarnaast ontstonden er veel andere : voor waterstaat, voor de reorganisatie van het middelbaar onderwijs, voor de handel over zee en de scheepvaart, enz.

Met betrekking tot de controle over de lagere besturen had het rapport van Neny vastgesteld dat het instrument van de auditie der rekeningen kon verfijnd worden. Het verder uitzenden door de Franse bezetter van commissarissen naar Staten en steden had geleerd dat er uit deze controles heel wat voordelen te halen waren, zowel van bestuurlijke als geldelijke aard. Het zwakste element bij de controletochten was het centrum van de uitzending. De Raad van Financiën had het te druk om voor elke inspectie aangepaste instructies op te stellen en het eindverslag van de commissarissen door te nemen. In 1749 werd daarom een aparte instelling opgericht, de Junta voor de Auditie van de Rekeningen. Zij was samen-

gesteld uit leden van collaterale raden en van de Rekenkamer. Zij stelde voor elke zending aangepaste richtlijnen op, onderzocht de auditieverslagen en bereidde hervormingsreglementen voor, die scheefgegroeide toestanden in het gevisiteerde bestuur moesten recht trekken. Gevolmachtigd minister Cobenzl zou ze tot zijn lievelingsinstelling maken : zij was de enige die de beïnvloeding van de steden en gewesten mogelijk maakte.

De Junta kreeg veel werk van de minister, teveel voor haar leden, die allen een full-time opdracht hadden in andere regeringsdiensten. Zij moest eigen ambtenaren krijgen. In 1764 was het zo ver : de oude Junta werd omgedoopt in Junta voor Besturen en Beden (*Jointe des administrations et des affaires des subsides*). Als doel zag de Habsburgse overheid : leiding geven aan de openbare besturen in de provincie, napluizen van hun beheer, ontdekken en recht trekken van misstanden en tekorten : „*éclairer leur marche, éplucher leur gestion, découvrir et corriger les abus et les vices*”. Vier kaderleden, auditeur geheten, vormden de staff. Zij werden geholpen door een secretaris en drie bedienden. De algemene leiding lag in de handen van de voorzitter van de Raad van Financiën, Denis-Benoit de Cazier, die werd bijgestaan door de raadsheer der Beden. De taak van de nieuwe Junta bestond erin de zendingen van de regeringscommissarissen voor te bereiden, hun verslagen te ontleden en ordonnaties met hervormingen en richtlijnen voor te bereiden.

De verfijning van het instrument der auditiecommissarissen bracht mee dat de Junta soms harde methodes gebruikte. Neny vond dat zij daarbij te ver ging en heette ze sarkastisch de Bloedraad, tot ergernis van Cobenzl. Deze werd daardoor immers vergeleken met de hertog van Alva. Toch was het werk van de Junta technisch zo knap en zo vër reikend, dat Joseph Lefevre ze met een collaterale raad vergeleken heeft, ofschoon zij dat nooit geweest is. Haar optreden is een negatie van het z.g. Theresiaanse compromis, als zou de regering weinig controle uitgeoefend hebben op de lagere besturen in ruil voor financiële steun.

Daarbij bleef het dan tot in de eerste jaren van het Jozefinisch bewind. Samen met het optreden van de raadsfiscaal als informant van de regering en interveniënt in allerlei omstandigheden kreeg de regering een steviger greep op de gewestelijke en lokale besturen. Van beide zijden was men tevreden. Maria-Theresia voerde geen veranderingen meer door, de plaatselijke bewindslieden vreesden de controles, maar aanvaardden ze, ook al was er een zeker verzet in Brabant en Henegouwen. Neny zou in zijn *Mémoires historiques* een hoofdstuk wijden aan de uitmuntendheid van de wettelijke grondregels („*Développement et excellence de la constitution actuelle*”).

3. RADIKALE OMVORMING VAN INSTELLINGEN EN METHODES

In zijn reis doorheen de Nederlanden had Jozef II vastgesteld hoe ouderwets veel instellingen en gewoonten waren. Hij wist dat de internationale verdragen het behoud van de oude structuren vastgelegd hadden en dat de inwoners erg hielden aan hun oude grondwetten. Toch nam hij zich voor alles te veranderen. Hij verlangde een doelmatige, efficiënte

bestuursapparatuur, waar alleen de vorst iets te zeggen had en niet de intermediaire machten en waar, op rationele basis, de grootst mogelijke gelijkheid tussen de burgers zou doorgevoerd worden. Hij kon pas aan die hervorming beginnen na de Keteloorlog van 1785. Zijn politiek zou hem slecht bekomen.

Hij was nochtans gewaarschuwd. Als verantwoordelijke voor het leger der Habsburgers had hij in 1770 het militaire en burgerlijke bestuur der Nederlanden gesplitst en het eerste volledig tot zich getrokken. Die maatregel had toen heftige reacties veroorzaakt. Jozef II had de opperste legerleiding en de controle van de krijgskas brutaal onttrokken aan zijn oom, Karel van Lotharingen, en de gevormachte minister en alles rechtstreeks afhankelijk gesteld van de *Hofkriegsrat*. Het geld van de bede moest niet meer aan de Belgische chef-commissaris Weygand maar aan de Oostenrijker von Lürwald overgemaakt worden, zodat noch de Raad van Financiën er nog enige controle over had, noch de Staten de aanwending ervan konden nagaan. Wanneer in 1773 generaal baron von Bülow als opperbevelhebber van de Zuidnederlandse troepen naar Brussel gestuurd werd en niet meer afhankelijk was van landvoogd en minister, had Starhemberg onmiddellijk zijn ontslag aangeboden, dat echter door Maria Theresia geweigerd werd. Erger was de beroering bij de Staten en in de leidende standen. De Franse gezant, baron le Bon, bracht Versailles ervan op de hoogte. Wijlen professor Bonenfant zag er een voorspiegeling in van de Brabantse Omwenteling.

Toch had Jozef II niets geleerd : zijn rationalisme zou ervaring en geschiedenis trotseren. Voorzichtigheidsadviezen van zijn medewerkers verwierp hij. Wat die inbrachten of wat de burgers dachten, waren vooroordelen en vooroordelen of gebrek aan rationaliteit moest men bekampen ! Hij deed wat zijn grootvader Karel VI vruchteloos geprobeerd had en wat Botta Adorno onder de druk van zijn raadsheren had opgegeven. De les van B. M. Dupuy liet hem koud. Deze Fransman, door Kaunitz *l'ouvrier le plus habile* geheten, was weggepest. Voor burgerlijke, militaire en kerkelijke zaken stuurde hij vreemdelingen naar België om zijn plannen te helpen realiseren : Martini, Locher, Schwarzer, Stoeger, d'Alton horen tot die groep.

In 1787 installeerde hij een enige regeringsraad en schafte alle andere raden of junta's af. Hij benoemde negen intendanten, die voor hem in evenveel provincies ingezet werden. De bestendige deputaties der staten en hun administratie werden afgeschaft. Wel werden arrondissementale verantwoordelijken ingezet. Tevens werd het gerecht geherstructureerd. Het was allemaal zeer rationeel en betekende op menig gebied een stap vooruit. Maar zoveel rationaliteit kon de bevolking niet slikken. De keizer had geen rekening gehouden met „*l'esprit national*”. Na twee maanden moest men alles intrekken. Het land stond voor een chaos. Het wantrouwen tegenover de keizer groeide en zou in 1789 leiden tot de Brabantse Omwenteling. Het land regeren zonder de instemming van de bevolking was in 1715-1735 onmogelijk geweest, het was het ook nog in 1785-1789. Met een handig en voorzichtig beroep op de nieuwe krachten, die in België aanwezig waren, had de keizer een kans kunnen geven aan de

moderne stromingen, die door mevrouw Tassier beschreven werden en in 1790 onderdrukt zouden worden door conservatieve krachten.

4. BESLUIT

In een eerste periode van 20 jaar was men te Wenen erg aarzelend. Men stelde er bestuurlijke methodes voor, die vanuit een vorstelijk standpunt de beste en de meest efficiënte waren, maar was bereid het verzet en de tegenvoorstellen van Brussel te aanvaarden. Deze waren wellicht minder doeltreffend, doch wel aanvaardbaar in de Nederlanden. Zij hielpen de financiële chaos op te lossen. Het was een regering op zoek naar participatie.

In een tweede periode van een halve eeuw paste men te Wenen de eigen administratie aan de eigen centralistische verlangens aan door de afschaffing van de Hoge Raad der Nederlanden, maar men liet aan Brussel de structuren en methodes, die men daar graag had. Wel gaf men die een betere technische uitrusting en een definitieve vormgeving, zowel in de centrale regering als voor het bestuur in de provincie.

Die politiek liet de regering toe een stijgende invloed uit te oefenen op onderwijs, cultuur — denken wij maar aan de academie — infrastructuur, kerk, gerechtelijke procedures en sociale politiek. Zij kreeg zo een invloed in domeinen, waarvoor zij vroeger weinig of geen belangstelling had. In tegenstelling tot de Spaanse tijd, waarin de *Messadas* hulp moesten bieden, ging er nu geld van de Nederlanden naar Oostenrijk. Door een zekere participatie in het bestuur was het evenwicht gevonden, dat een stille modernisatie toeliet.

De derde periode duurde kort en wilde een bestuur opbouwen zonder enige participatie van de burgers. Men legde despotisch de beste structuren en methoden op en hield niet in het minst rekening met de zienswijzen en het denken van het land, ook niet met de nieuwe stromingen, die men „demokratisch” heette. De keizer kwam zowat met iedereen in botsing: de kerk, de adel, de corporaties, ja zelfs de opkomende stand van de kooplieden wie hij de structuur van Kamer van Koophandel en consulaire rechtbank weigerde. Klaarblijkelijk is in België alleen een compromis duurzaam.

BIBLIOGRAFIE

Algemeen Rijksarchief te Brussel :

— Oostenrijkse Kanselarij der Nederlanden : nrs. 455, 596, 615, 871.

— Handschriftenverzameling : ms. 2129, 2172, 2219, 2221.

1. P. ALEXANDRE, *Histoire du conseil privé dans les anciens Pays-Bas*, Brussel, 1895.
2. M. BAELDE, *De Afschaffing van de Hoge Raad der Nederlanden te Wenen (1757)*. In *Liber Amicorum Jan Buntinx*, Leuven, 1981, 567-580.
3. G. BIGWOOD, *Les impôts généraux dans les Pays-Bas Autrichiens*, Leuven, 1900.
4. G. BIGWOOD, *Les origines de la dette Belge. Emprunts d'état aux Pays-Bas Autrichiens*. In *Annales de la société d'archéologie de Bruxelles*, 20, 1906, 5-49.
5. R. DE SCHRYVER, *Inflatie van Ambtenaren in de Spaanse Nederlanden. De Raad van Financiën aan het Einde van de zeventiende Eeuw*, in *Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlanden*, 17, 1962, 214-220.
6. L.P. GACHARD, *Histoire de la Belgique au commencement du XVIIIe siècle*, Brussel, 1880.
7. L.P. GACHARD, J. DE LE COURT, P. VERHAEGEN, *Recueil des ordonnances des Pays-Bas Autrichiens*, 15 vol., Brussel, 1860-1942.
8. E. GUGLIA, *Maria-Theresia*, 2 vol., München, 1917.
9. H. HASQUIN, *Les intendants et la centralisation administrative dans les Pays-Bas Autrichiens aux XVIIe et XVIIIe siècles*, in *Standen en Landen*, 47, 1968, 171-224.
10. H. HASQUIN, *Les difficultés financières du gouvernement des Pays-Bas Autrichiens au début du XVIIIe siècle (1717-1740)*, in *Revue internationale d'histoire de la Banque*, 6, 1973, 100-133.
11. E.C. HELBLING, *Oesterreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte*, Wenen, 1956.
12. J. LAENEN, *Le ministère de Botta Adorno dans les Pays-Bas Autrichiens pendant le règne de Marie-Thérèse (1749-1753)*, Antwerpen, 1901.
13. J. LEFEVRE, *Le statut international des Pays-Bas au XVIIIe siècle*, in : *Federatie van de Kringen voor Geschied- en Oudheidkunde van België, XXVie congres*, 1955, *Handelingen*, Gent 2, 1956, 321-328.
14. J. LEFEVRE, *Documents sur le personnel supérieur des conseils collatéraux du gouvernement des Pays-Bas pendant le régime autrichien*, Brussel, 1941.
15. P. LENDERS, *La jointe pour l'audition des comptes (1749-1764)*, in *Bulletin de la commission royale d'histoire*, 149, 1983, 45-119.
16. P. LENDERS, *De Junta voor Besturen en Beden (1764-1787) en haar Werking*, in *Bijdragen en mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 92, 1977, 17-36.
17. P. LENDERS, *De Ontwikkeling van Politiek en Instellingen in de Oostenrijkse Nederlanden*, in *Bijdragen tot de Geschiedenis*, 64, 1981, 83-78.
18. P. LENDERS, *Wenen en Brussel : Bevoogding die een Eigenheid aanvaardt*, in *Oostenrijks België 1713-1794*, Brussel, 1987, 37-70.
19. Ph. MOUREAUX, *Un organe peu connu du gouvernement des Pays-Bas Autrichiens : le bureau de régie des droits d'entrée et de sortie*, in : *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, 44, 1966, 479-499.
20. E. POULLET, *Les constitutions nationales belges de l'Ancien Régime à l'époque de l'invasion française de 1794*, Brussel, 1874.
21. N. STADAL, *Die Brabantische Revolution des Jahres 1789 aus Wiener Sicht*, in : *Standen en Landen*, 47, 1968, 271-317.
22. F. VAN KALKEN, *La fin du régime espagnol aux Pays-Bas*, Brussel, 1907.
23. A. von ARNETH, *Geschichte Maria Theresias*, 10 vol., Wenen, 1863-1879.
24. F. WALTER, *Die Geschichte der Oesterreichischen Zentralverwaltung in der Zeit Maria Theresias*, Wenen, 1970 (Die Oesterreichische Zentralverwaltung).